

УДК 343.2(477)

О. А. Чуваков, канд. юрид. наук

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу і криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИНАМИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ

Досліджено проблему боротьби з диверсіями і терористичними актами на міжнародному рівні. Визначено роль Токійської, Гаазької і Монреальської конвенції щодо протидії поширенню одного з таких негативних явищ — тероризму та його інструменту — диверсійних актів.

Ключові слова: диверсія, тероризм, боротьба, конвенція, співробітництво, Україна, авіація, зброя.

Тероризм та злочини терористичної спрямованості останніх часів набувають у світі загрозливих масштабів. Хоча деякі дослідники цього явища не визнають і зазначають перебільшення загрози тероризму, ми притримуємося дещо іншої позиції стосовно прогнозування динаміки цього явища, яка ґрунтується на об'єктивному аналізі явищ сучасної дійсності. Україна, являючись органічною складовою світового співтовариства, не може не виявляти занепокоєння з приводу перманентної ескалації цього руйнівного явища. Інтеграційні процеси набувають все більшої динаміки, з огляду на що Україна буде зіткнутися поряд з позитивним досвідом західних країн і з негативним.

Викладене зумовлює необхідність вжиття превентивних заходів щодо унеможливлення поширення одного з таких негативних явищ — тероризму та його інструменту — диверсійних актів.

Незважаючи на те, що окремі випадки тероризму та диверсій були відомі багато століть тому, боротьба з цими явищами на міжнародному рівні почалася порівняно недавно. І річ тут не лише в тому, що диверсія як феномен є породженням різних суспільних процесів, небезпечних для життя окремих особистостей, груп людей та цілих держав, але, головним чином, у тому, що поступово він стає некерованим і виходить з-під контролю навіть тих, хто використовує його для досягнення своїх політичних цілей. В цих умовах країни змушені брати участь у співробітництві, що має своєю метою боротьбу з тероризмом та диверсіями, які є серйозною загрозою нормальному розвитку міжнародних відносин [1, 78-84].

Майже щодня інформаційні агентства якої-небудь країни повідомляють світу про чергову акцію. За даними, опублікованими слідчим управлінням громадської безпеки Японії, наприклад, у 1999 році було вчинено 2597 терористичних акцій, в яких загинули майже 14 тис. чоловік. Терористична та диверсійна діяльність, що загрожує життю та безпеці людей, стають проблемою не тільки для національних силових відомств і спецслужб, а й для світового співтовариства в цілому. І не випадково багато політичних і суспільних діячів неодноразово заявляли, що тероризм та диверсії стали серйозною небезпекою, що загрожує людству.

Зважаючи на вкрай тяжкі наслідки для світового суспільства, до яких призводить тероризм та диверсії, посилюється міжнародне співробітництво у протидії цих явищ. Вони пройшли через певні історичні етапи.

Історія боротьби з тероризмом та диверсіями на міжнародному рівні починається з другої половини 20-х років XX століття, коли відповідно до рішення Першого

Міжнародного Конгресу кримінального права (Брюссель, 1926 р.ку), що проходив під егідою Міжнародної Асоціації кримінального права, була проведена серія конференцій, присвячених проблемам тероризму та диверсій. Основні напрями співробітництва по боротьбі з тероризмом та диверсіями на державному рівні визначилися саме в ході цих міжнародних форумів. Зусилля юристів-міжнародників були спрямовані на розробку та узгодження документів, що регулюють такі аспекти проблеми тероризму та диверсії, як: 1) загальні принципи боротьби з тероризмом та диверсіями і зміст деяких термінів, використовуваних в офіційних документах, що регулюють взаємодію країн у рамках цього роду міжнародної активності; 2) специфіка боротьби з тероризмом та диверсіями на повітряному транспорті; 3) боротьба з міжнародним тероризмом та диверсіями на вищому міжнародному рівні (у межах діяльності ООН); 4) конвенційний механізм боротьби з міжнародним тероризмом та диверсіями; 5) міжнародне співробітництво по боротьбі з конкретними терористичними та диверсійними актами і врегулюванню відносин, що виникли в результаті їх здійснення.

Багатосторонніми зусиллями держав у цьому напрямі були намагання сформулювати саме поняття тероризму та диверсії, це по-перше. По-друге, це те, що наступним етапом дій міжнародного співтовариства в цій сфері стали міжнародні конференції.

Перша конференція, що відбулася у 1927 році, прийняла документ, в якому було зроблено спробу розкрити поняття міжнародного злочину та дати кримінально-правову оцінку цьому явищу. Там же підкреслювалася необхідність кримінального переслідування і покарання осіб за вчинення найбільш небезпечних злочинів, що створюють загрозу громадській безпеці. Так, у ст. 6 названого документа говорилось: "Відповідно до принципів міжнародного права карається будь-який злочин, незалежно від місця його вчинення, національності суб'єкта, вчинений ним навмисне і з використанням будь-яких засобів, які можуть створити загрозу суспільству".

На наступних чотирьох конференціях, що проходили в Брюсселі (1930 рік), Парижі (1931 рік), Мадриді (1934 рік) і Копенгагені (1935 рік), теж розглядалися питання боротьби з міжнародною злочинністю взагалі, терористичною та диверсійною діяльністю зокрема. Вперше терміни "тероризм" та "диверсія" були вжиті на засіданні V Комітету Третьої Брюссельської конференції. Її учасникам було запропоновано для розгляду та обговорення проект робочого документа, який розглядає різні аспекти боротьби зі злочинами, що зачіпають інтереси кількох держав.

Даний проект був прийнятий з деякими доповненнями в III Комітеті Паризької конференції.

10 грудня 1934 року Рада Ліги Націй створила комісію експертів з метою вивчення проблем тероризму та диверсій і підготовки проекту Конвенції про боротьбу з ними. 16 листопада 1937 року після розгляду представлених проектів у Лізі Націй були прийняті дві міжнародні конвенції:

"Про попередження злочинів політичного характеру, що визначаються як акти політичного тероризму, і про встановлення покарань за них"; "Про створення заснування Міжнародного кримінального суду".

Але, на жаль, цим міжнародним конвенціям не судилося відіграти позитивну роль у справі боротьби з міжнародним тероризмом та диверсіями, тому що з 23 держав, які підписали Конвенції, тільки Індія ратифікувала їх.

Багато положень цих документів, таких як: неминучість покарання, універсальна юрисдикція; взаємний обмін відповідною інформацією та ін., отримали подальший розвиток тільки у наступному періоді, який розпочався після закінчення війни.

До першої половини 60-х рр. міжнародний тероризм та диверсії набували такого розмаху, що знову приковували до себе увагу світової громадськості. Поряд

з іншими причинами, що сприяють зростанню активності терористичної та диверсійної діяльності в цей період, необхідно особливо відзначити ту обставину, що всі вживані заходи міжнародно-правової боротьби з тероризмом та диверсіями виявилися недостатньо діючими, і насамперед тому, що не мали міцної бази у вигляді спеціальної галузі права — міжнародного кримінального права, яке сприяло б формулюванню принципів і основних положень боротьби з міжнародною злочинністю в цілому. У той же час більшість вчених і державних діячів справедливо виступали проти криміналізації міжнародного права, тому що воно покликано вирішувати найбільш кардинальні питання міжнародних відносин. Таким чином, всі прийняті міжнародно-правові документи, спрямовані на боротьбу з тероризмом та диверсіями, "повисали у повітрі".

Крім того, до середини XX століття тероризм та диверсії стали політичною стратегією не тільки екстремістських організацій, але й окремих державних діячів чи угруповань, які офіційно стояли на чолі деяких держав чи формують свою політику в кулуарах. Значно активізували свою діяльність і неофашистські угруповання, основними напрямками діяльності яких була пропаганда расизму і фашизму. А деякі з них виступали за реабілітацію злочинів гітлеризму. Неофашистські молодчики все частіше влаштовували погроми в штаб-квартирах прогресивних організацій та вбивали їх лідерів. Інакше кажучи, їх діяльність набувала яскраво вираженого терористичного та диверсійного характеру. За фактичної нездатності урядів вжити адекватних заходів диверсійно-терористичні дії досягли значних масштабів не тільки в країнах, що розвиваються, але і в державах, що претендують на світове лідерство [2, 17].

У зв'язку з тим, що тероризм та диверсії дотепер не мають чіткого міжнародного визначення, тривалий час не існувало єдиної думки серед представників різних країн у виборі напрямів і методів боротьби з ними. 21 березня 1979 р. Спеціальний Комітет ООН по міжнародному тероризму та диверсіями прийняв рішення створити робочу групу для більш повного і точного встановлення основних причин, що викликають до життя таке явище, як тероризм ті диверсії взагалі й міжнародний тероризм зокрема. Незважаючи на деякі розбіжності в групі, була досягнута єдина точка зору щодо того, що ефективне проведення кампанії по боротьбі з міжнародним тероризмом та диверсіями передбачає дії за двома напрямками: по-перше, вивчення причин явищ з метою ліквідації ситуацій, які є сприятливим ґрунтом для тероризму та диверсій; по-друге, розробка ефективних заходів із запобігання актів міжнародного тероризму та диверсіями і покарання за них.

Проте міжнародна активність, спрямована на боротьбу з тероризмом та диверсіями, вироблення понять, заходів протидії продовжувалося і в 90-х роках. Так, у грудні 1998 року в Делі відбулася міжнародна конференція "Тероризм: загроза в XXI столітті", у якій взяли участь представники понад 30 держав. У столиці Індії обговорювалися перспективні заходи протидії міжнародному тероризму та диверсії, незаконному обігу наркотиків і контрабанді зброї.

Одним з найбільш раціональних методів боротьби з будь-якими проявами міжнародного тероризму та диверсіями є використання конвенційного механізму, тобто висновок окремих конвенцій, що мають своєю метою боротьбу з кожним окремо взятим видом терористичної та диверсійної діяльності. В даний час, наприклад, діють конвенції, спрямовані на боротьбу з такими видами міжнародного тероризму та диверсіями, як незаконне захоплення повітряного судна; зазіхання на життя і здоров'я осіб, які користуються міжнародним захистом; захоплення заручників та ін. Даний метод дозволяє більш повно і точно сформулювати і законодавчо оформити кожен окремий вид цієї злочинної діяльності, а також накладає на держави обов'язок вдаватися до певних дій або утримуватися від будь-яких дій з метою припинення актів міжнародного тероризму та диверсії.

Прийняття "на озброєння" конвенційного механізму у боротьбі з міжнародним тероризмом та диверсіями дозволяє державам, не згодним з формулюванням будь-якого окремого виду терористичної та диверсійної діяльності, відмовитися від підписання такого документа і прийняття на себе пов'язаних з ним зобов'язань, але при цьому приєднатися до інших конвенцій, спрямованих проти інших видів даної злочинної діяльності.

Одним з найбільш поширених місць вчинення злочинів, що трактуються як тероризм та диверсії, стали повітряні судна і різні наземні споруди цивільної авіації. Такий стан справ спонукав світове співтовариство до невідкладного вирішення питання про забезпечення надійної охорони цих об'єктів [3, 103-107]. Правовою основою таких заходів стали три конвенції (Токійська, Гаазька і Монреальська), що стосуються злочинів, які порушують нормальну діяльність цивільної авіації. Усі вони були укладені під егідою Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) і спрямовані на забезпечення безпеки повітряних суден (за винятком тих, котрі зайняті на військовій, митній чи поліцейській службах).

Оскільки ці конвенції мають своєю метою забезпечення безпеки повітряних лайнерів, що виконують переважно рейсові польоти, на них приділялася значна увага розгляду питання про те, з якого моменту варто вважати повітряне судно таким, що перебуває в польоті. І якщо Гаазька (ст. 3.1) і Монреальська (ст. 2. А) конвенції підійшли до вирішення цього питання абсолютно однозначно ("...повітряне судно вважається таким, що перебуває в польоті в будь-який час з моменту закриття його зовнішніх дверей після навантаження і до моменту відкриття кожних з таких дверей для вивантаження. У випадку вимушеної посадки вважається, що політ проходить доти, доки компетентні органи не приймуть на себе відповідальність за повітряне судно, за осіб, а також майно, що знаходиться на борту"), то Токійська конвенція (ст. 1.3) вимагала вважати повітряне судно таким, що "...перебуває в польоті з моменту включення двигунів з метою зльоту і до закінчення пробігу при посадці". Формулювання Гаазької і Монреальської конвенцій значно досконаліші, і це, звичайно, тому, що вони були підписані пізніше і вже був відповідно накопичений певний досвід.

В. Антипенко відмічає, що недоліки Токійської конвенції не дозволили їй відіграти тієї позитивної ролі, яка їй призначалася [4, 567]. Це з усією очевидністю показали події наступних років. Акти незаконного захоплення повітряних суден, інші злочинні діяння на лініях цивільної авіації продовжували загрожувати безпеці польотів. Тому країни-члени Міжнародної організації цивільної авіації були змушені шукати нові форми боротьби з цими різновидами тероризму та диверсіями.

У вересні 1973 року на Надзвичайній сесії ІКАО була зроблена спроба розробити Міжнародну конвенцію, спрямовану на боротьбу зі злочинами на лініях цивільної авіації, яка б містила не тільки декларативні положення, викладені в імперативному стилі, а й гарантувала б їх реалізацію. Однак через істотні розбіжності в думках з приводу принципів побудови такого документа ця спроба закінчилася невдачею.

Україна, як суб'єкт міжнародного права, є учасником майже всіх міжнародних конвенцій та протоколів з різних аспектів боротьби з міжнародним тероризмом та диверсіями. На території України діють майже всі міжнародні акти та рішення конвенцій.

В переважній більшості країн СНД відсутнє юридичне тлумачення поняття тероризму та диверсії. На нараді керівників органів безпеки і спеціальних служб держав співдружності, яка відбулася в травні 1997 року, було досягнуто згоди, що при оцінці протиправних дій та проведенні оперативно-слідчих заходів під термінами "тероризм" та "диверсія" розуміти: 1) злочини, які визначені національним законодавством як тероризм; 2) злочини, передбачені міжнародними конвенціями; 3) злочини, при вчиненні яких застосовуються вибухові речовини, вибухові пристрої та інші небезпечні для життя людей засоби масового ураження; 4) дії, спря

мовані на одержання доступу до ядерних, хімічних, бактеріологічних матеріалів з метою використання їх як зброї в підривній діяльності; 5) організаційна діяльність щодо підготовки зазначених злочинів, спроба їх здійснення чи співучасть у них.

На сьогодні Україна є учасницею (ратифікована, приєдналася або має правонаступництво) більшості міжнародних багатосторонніх договорів, за допомогою яких здійснюється боротьба з тероризмом та диверсіями.

В той же час існують й інші міжнародні договори, підписані від імені нашої держави, проте, за тих чи інших обставин донині не ратифіковані. Останнє, за думкою О. Виноградової є негайною потребою [5, 7-10].

Прийняття міжнародних конвенцій сприяє вдосконаленню і розвитку як національного законодавства, так і законодавству країн світу. Результати вивчення зарубіжного досвіду і протидії цьому соціально небезпечному явищу показала, що в основному країни йдуть двома шляхами. Перший характерний тим, що в багатьох з них діють окремі норми кримінального законодавства, які передбачають відповідальність за тероризм та диверсії. Другий свідчить про те, що в інших державах терористичний характер діянь розглядається як кваліфікуюча ознака, що є підставою для посилення покарання за злочини даного спрямування.

Література

1. Крылов Н. Б., Решетов Ю. А. Государственный терроризм — угроза международной безопасности // Советское гос-во и право. — 1987. — № 2. — С. 78—84.
2. Тероризм: сучасний стан та міжнародний досвід боротьби / За ред. Л. Ю. Кондрата, Б. В. Романюка. — К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. — 175 с.
3. Басони Ш. Борьба с международным терроризмом: Борьба с международным терроризмом: некоторые предложения // Международный обзор уголовной политики. — 1987. — № 37. — С. 103—107.
4. Антипенко В. Борьба с современным терроризмом. — К. : ЮНОНА-М, 2002. — 722 с.
5. Виноградова О. І Законодавче забезпечення участі України в боротьбі з міжнародним тероризмом // Адвокат. — 2002. — № 6 (33). — С. 7-10.

О. А. Чуваков, канд. юрид.наук

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В СФЕРЕ БОРЬБЫ С ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

РЕЗЮМЕ

Результаты изучения опыта международной борьбы и противодействия преступлениям террористической направленности свидетельствуют о том, что государства осуществляют такую деятельность в двух направлениях. Первое характеризуется тем, что во многих из них действуют нормы уголовного законодательства, предусматривающие ответственность за терроризм и диверсии. Другое свидетельствует о том, что в других государствах террористический характер деяний рассматривается в качестве квалифицирующего признака, являющегося основанием для усиления наказания за преступления такой направленности.

Ключевые слова: диверсия, терроризм, борьба, конвенция, сотрудничество, Украина, авиация, оружие.